

Brikker til en teoretisk forståelsesramme for borgerlønsbegrebet

Erik Christensen

Uddrag af bogen Erik Christensen: "Borgerløn. Fortællinger om en politisk idé." Hovedland 2000. s. 39-45.

Målsætning

Min analyse har tre formål:

1. At præcisere og videreudvikle borgerlønsidéen på grundlag af en analyse af udvalgte dele af den internationale litteratur om borgerlønsproblematikken med det formål at kunne skelne mellem forskellige lag og dimensioner i borgerlønsidéen. Målet er at skabe et teoretisk begrebsapparat, der er anvendeligt både for en historisk og en fremtidsorienteret analyse.
2. At analysere den danske borgerlønsdebat i perioden 1977-97 på grundlag af denne begrebsudvikling og præcisering med henblik på at forstå og forklare debattens forløb. Målet er at give en teoretisk begrundet forståelse af, hvorfor og hvorledes borgerlønsdiskursen som en kættersk diskurs er blevet udgrænset.
3. At videreudvikle borgerlønstanken som teoretisk politisk diskurs, dvs. diskutere borgerløns-tankens fremtidige politiske muligheder i det danske velfærdssamfund på grundlag af den teoretiske præcisering af borgerlønsbegrebet og erfaringerne fra den danske borgerlønsdebat.

Målet er at skitsere et værdigrundlag og alliancemønster for en fremtidig borgerlønsdiskurs.

Som indledningsvist antydet er bogen skrevet i et fortællingsteoretisk perspektiv. Den finder forskellige »skjulte« teoretiske fortællinger om borgerløn, som den bruger til at lave en historisk fortælling, hvis mål er at skitsere en fremtidshorisont, hvor fortællingen om borgerløn får nyt liv.

En reflektiv samfundsvidenskabs opgaver

Formålet med analysen er at bidrage til en afklaring og præcisering af de politiske idéer og samfundsvidenskabelige teorier om borgerløn. Idéer og teorier om samfundet er vigtige, fordi de er med til at skærpe vores moralske og politiske bevidsthed og udvikle fantasien om vores valgmuligheder, når vi skal løse praktiske politiske problemer.

Videnskabens formål er at producere viden, at lave teorier både om, hvordan verden ser ud og hvordan den kunne se ud.

Man har et teoretisk problem, når man er bevidst om »en uvidenhed, man ved man har«. (Adolphsen 1995A:33). Teorier løser de teoretiske problemer, man har, ved at give nye forståelser og forklaringer af virkeligheden. Men ofte udspringer arbejdet med teoretiske problemer specielt i samfundsvidenskaberne af nogle praktiske problemer i samfundet.

Og man har et praktisk problem, når der eksisterer »en modsætning mellem hvad man vil, og hvad man kan.« (Ibid:32). Teorier kan i nogle tilfælde gøre os bedre i stand til at løse en række praktiske problemer ved både at give os en bedre viden om, hvorledes verden ser ud, og ved at ændre vores opfattelse af verden (virkelighedsbillede) og os selv (selvopfattelse).

Udgangspunktet for mig er en række praktiske politiske problemer i velfærdssamfundet (arbejdsløshed, kønsarbejdsdeling, klientgørelse, miljø). Det er min grundantagelse, at disse praktiske politiske problemer ville kunne løses mere hensigtsmæssigt, hvis politikerne havde andre idéer om problemløsninger og så anderledes på den økonomisk-politiske virkelighed (dvs. havde andre fortællinger).

Løsning af praktiske problemer kræver ofte, at man har en teoretisk forestilling om de praktiske problemers sammenhæng og årsager. Der kræves med andre ord teorier. Men teorier om, hvordan verden ser ud, løser i sig selv ikke de praktiske problemer. De må vinde tilslutning og omsættes i praktiske løsninger.

I den traditionelle videnskab har man ignoreret, nedtonet eller direkte skjult videnskabens relativitet, fordi den er afhængig af værdier og følelser. Det er i mange tilfælde værdierne, der giver den grundlæggende energi eller drivkraft bag vores ønske om viden. Det er værdierne, der strukturerer vores opfattelse af verden.

I forhold til det traditionelle syn på samfundsvidenskaben, der begrænser sig til at beskrive og forsøge at forklare verden, forsøger jeg at supplere disse elementer med et værdikritisk og et ændringsorienteret element. Det vil sige, at jeg både vil inddrage videnskabens forstående aspekt, se virkeligheden som socialt konstrueret og være med til at konstruere fremtiden ud fra et human-økologisk perspektiv.

Forskningens opgave er ikke kun at beskrive, forklare og vurdere virkeligheden, men den bør også vedkende sig, at den (bevidst eller ubevidst) er med til at ændre denne virkelighed igennem sine fortællinger.

Jeg er interesseret i at beskrive, forklare og forstå borgerlønsdebatten for at kunne være med til at stimulere og fremme borgerlønsdebatten i fremtiden. Mit formål med denne analyse er bl.a. at være med til at få borgerløns spørgsmålet sat på den politiske dagsorden, og igennem en bred demokratisk debat om spørgsmålet være med til at stimulere en læreproces og nedbryde en række barrierer, således at der blandt de centrale politiske aktører i samfundet kan skabes en demokratisk debat, der kan være med til at skabe en ny politisk konsensus om en videreudvikling af velfærdssamfundet, hvor borgerløns spørgsmålet ses som et blandt flere elementer.

Teoriers retoriske aspekt

Enhver tekst, herunder også en akademisk afhandling, har et retorisk aspekt, eller kan ses ud fra en retorisk synsvinkel, dvs. forsøger at kommunikere et budskab så overbevisende som muligt. Det vil

sige, den fremsætter en påstand eller række af påstande, som den vil dokumentere/bevise gyldigheden af ved anvendelse af nogle metoder, som kan kontrolleres og diskuteres af andre. Enhver akademisk tekst kan ud fra Stephen Toulmins (1974) argumentmodel ses som en påstand, hvortil der stilles krav om at der kan gives videnskabeligt acceptable belæg, og der anvendes en videnskabeligt anerkendt og til formålet egnet metode.

Hvad er denne analyses påstande? Hvorledes vil jeg dokumentere/bevise gyldigheden af mine påstande? Og hvilken metode benytter jeg for at gøre dette?

Grundlæggende perspektiver eller grundpåstande

Analysen bygger på fem grundlæggende perspektiver.

Det første perspektiv er, at borgerlønsbegrebet kan ses som en række samfundsmæssige metaforer

Med en ny metafor giver man en ny billedlig beskrivelse af en ting eller et forhold, lægger op til at se verden på en ny måde.

Ændring i sproget er ofte tegn på en ændring i opfattelsen af virkeligheden. Idéer og videnskabelige modeller bygger på nogle grundmetaforer, og videnskabelige nydannelser tager ofte form af ændring i metaforer. Metaforer kan bruges som et idémæssigt og videnskabeligt erkendelsesredskab til at skabe nye forestillinger og begreber.

På det konkrete niveau kan borgerløn ses som en interessant ny samfundsmæssig metafor. En række overførselsindkomster og erhvervsstøtteordninger kan erstattes med og opfattes som en universel borgerløn. En sådan ny synsvinkel medfører ændringer i en lang række samfundsmæssige begreber og forestillinger: Arbejde, vækst, økonomi, demokrati og interesser.

Sociale ydelser bliver normalt set som »et sikkerhedsnet«. Nogle kritikere af velfærdssamfundet mener, at mange sociale ydelser imidlertid er blevet »en hængekøje«. Mange taler derfor om, at sociale ydelser skal gøres til et »springbræt«. Det er alle eksempler på typiske metaforer.

Borgerløn er ikke en social ydelse, men en universel personydelse, der sprænger det hidtidige ensidige syn på overførselsindkomster. Borgerløn kan have mange formål. De bestemmes af den enkelte modtager. Derfor kan borgerløn både ses som »et sikkerhedsnet« og »et springbræt«, men kan også bruges som »hængekøje«.

Det andet perspektiv er, at borgerlønstanken både kan ses som idé, som del af et videnskabeligt paradigme og som en politisk diskurs

Almindeligvis opfattes borgerløn kun som en konkret politik for indretning af arbejdsmarkedet. Det nye ved denne bog er, at jeg definerer fire lag i denne borgerlønstanke (som metaforer på forskellige planer): et værdimæssigt, et teoretisk, et politisk og et mere konkret teknisk.

Borgerløn ses:

1. som idé i en idémæssig forståelsesramme,
2. som paradigme i en videnskabelig forståelsesramme,
3. som politisk diskurs i en politisk forståelsesramme og endelig
4. som konkret, teknisk, politisk-økonomisk forslag.

Idémæssigt er borgerløn udtryk for en tolkning af forholdet mellem de grundlæggende samfundsmæssige værdier: Bæredygtighed, retfærdighed, frihed, lighed og materiel tryghed.

Borgerløn kan derudover ses som element i forskellige samfundsvidenskabelige paradigmer om fordeling af ressourcer og rettigheder.

Endelig kan borgerløn ses som en politisk diskurs i den politiske konkurrencekamp.

Det tredje perspektiv er at forstå borgerlønsidéen som element i forskellige typer af rammefortællinger

Overordnet kan borgerløn forstås i forhold til

1. en fortælling om de gamle ideologiers og industrialismens krise og grænserne for vækst og ses som element i en ny fortælling om bæredygtig udvikling, der kan ses som svaret på disse kriser.

Samtidig kan borgerlønstanken også forstås i forhold til

2. en fortælling om demokratiets og velfærdsstatens historiske udvikling, hvor borgerløn ses som et element i en videreudvikling af velfærdsstaten eller nærmere bestemt som en fuldendelse af det sociale medborgerskab.

Her indenfor kan borgerløn mere konkret og snævert ses i forhold til

3. en række små fortællinger om velfærdsstatens problemer i forhold til staten, markedet og det civile samfund.

Endelig kan borgerløn ses som element i nogle

4. mere tekniske fortællinger om forenkling og rationalisering af en række mekanismer i velfærdssamfundet.

Det fjerde perspektiv er at se borgerløn som en alternativ moddiskurs i forhold til den hegemoniske politiske diskurs

Velfærdsstaten bygger på en økonomisk vækstdiskurs. Skabelse af stadig mere lønarbejde til stadig større grupper af befolkningen kombineret med en voldsom udbygning af en række offentlige

velfærdsinstitutioner har betydet en nedslidning af det naturlige miljø og indskrænket det civile samfund.

I begyndelsen af 1990'erne befandt den hegemoniske vækstdiskurs sig i en folkelig legitimitetskrise og borgerlønstanken blev skabt som en moddiskurs til den dominerende arbejdsmarkeds- og socialpolitiske diskurs i debatten om velfærdssamfundets fornyelse. Den ny borgerlønsdiskurs afspejlede nogle udbredte stemninger i befolkningen og var med til at skabe kimene til et nyt politisk alliancemønster på tværs af politiske skel.

Borgerlønsidéen er, fordi det er en moddiskurs, altid af de dominerende politiske aktører blevet forsøgt »ekskluderet«, dvs. forsøgt skubbet ud af den politiske debat, fordi idéen er blevet stemplet som rent utopisk eller »inkluderet«, dvs. forsøgt gjort til en del af det bestående system og bestræbelserne på at lave småreformer af dette.

Det femte perspektiv er at se borgerlønstanken som udtryk for:

- 1. Et værdiskift,**
- 2. Et paradigme- og teoriskift, og**
- 3. Et politisk diskursskift**

Borgerløn kan ses som en ny politisk idé, der ligger i forlængelse af nogle af velfærdsstatens grundidéer og samtidig står i modsætning til andre idéer.

En af velfærdsstatens idéer har været at skabe et socialt medborgerskab, dvs. at sikre alle en social økonomisk grundtryghed, hvis de ikke kunne forsørge sig selv. Borgerløn er en videreførelse af denne idé ved retsmæssigt at sikre alle borgere en minimumsforsørgelse.

Velfærdsstaten bygger på et økonomisk vækstparadigme. Skabelse af stadig mere lønarbejde til stadig større grupper af befolkningen kombineret med en voldsom udbygning af en række offentlige velfærdsinstitutioner har betydet en nedslidning af det naturlige miljø og indskrænket det civile samfund.

I stedet for at fortsætte med en videre ekspansion af lønarbejdet ved at underlægge det stadig mere tvangsmæssige former ligger der i borgerlønstanken en idé om at sætte en grænse for lønarbejdet, der samtidig fungerer som en grænse for den statslige klientgørelse og en grænse for naturudnyttelsen.

Ved at sætte disse grænser skabes der rum og tid for handlinger i det civile samfund, der kan være med til at forbedre den menneskelige omsorg, styrke lokalsamfundene og skabe tid til demokratisk deltagelse og herigennem styrke miljøet. At se borgerlønsidéen som grænsesættende både i forhold til markedet, staten og det civile samfund betyder, at idéen kan ses som en central idé i et større kompleks af nye idéer, der tilsammen udgør en samlet forestilling om en bæredygtig udvikling.

Belæg og metoder

Hvorledes vil jeg dokumentere/bevise gyldigheden af mine grundpåstande? Og hvilke metoder vil jeg benytte?

Videnskabeligt kan man forsøge at dokumentere/bevise sine påstande på forskellige måder:

Igennem henvisning til: 1. Induktion – at slutte induktivt ud fra empiriske facts. 2. Deduktion – at slutte logisk ud fra nogle aksiomer. 3. Forståelse – at slutte ud fra en fortælling. 4. Abduktion – at slutte ud fra en vurdering af metaforer.

Da en væsentlig del af opgaven går ud på at analysere og videreudvikle borgerlønsbegrebet og grundpostulatet er, at borgerløn skal ses som element i en række fortællinger, vil en væsentlig del af afhandlingen bestå i en argumentation for at se borgerlønsbegrebet som en række samfundsmæssige metaforer, der indgår i disse fortællinger. Desuden vil det gå ud på at vise, at disse fortællinger også kan ses som forskellige typer af forståelsesrammer (idéer, paradigmer, diskurser), der har forskellige funktioner på de forskellige samfundsmæssige felter.

Metoden til at præcisere og videreudvikle borgerlønsbegrebet vil være en tekstanalyse af forskellige internationale borgerlønsteoretikere.

Med dette præciserede borgerlønsbegreb vil jeg derefter lave en historisk analyse af den danske borgerlønsdebat. Den vil igennem en konkret historisk idé-, paradigme- og politisk diskursanalyse vise samspillet mellem borgerlønsdebatten på det idémæssige, videnskabelige og politiske felt. Denne historiske analyse danner grundlag for nogle afsluttende betragtninger omkring en borgerlønsfortællings fremtid.

Litteratur

Adolphsen, Jes (1995A) Problemer i videnskab. En erkendelsesteoretisk begrundelse for problemorientering. Aalborg: Aalborg Universitetsforlag.

Toulmin, Stephen (1974) The Uses of Argument. Cambridge: The University Press